

УДК 339.9:992

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Часовський С.А.

Обґрунтовано необхідність формування механізму та стратегії забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної сфери України. Запропоновано основні напрями забезпечення зовнішньоекономічної безпеки з урахуванням національних інтересів та сучасних глобальних світових тенденцій.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні зв'язки, структура експорту, зовнішньоторговельний оборот, глобалізація.

Забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності держави стає все більш актуальним питанням в сучасних умовах розвитку світового господарства. Виникнення цього питання зумовлено поширенням впливу глобальних економічних і політичних процесів на тенденції та напрями розвитку світогосподарських зв'язків. Особливо насущним вирішення цієї проблеми є для України, як для держави з транзитивною економікою, що намагається стати рівноправним учасником міжнародних економічних зв'язків та зайняти належне їй місце на світовому ринку. Особливої уваги в даному процесі набуває необхідність вирішення складного завдання з ефективної та максимально результативної інтеграції у світову економічну систему одночасно із забезпеченням власних національних інтересів та економічної стабільності на внутрішньому ринку. Вирішити цю проблему можна лише за умови реалізації відповідної державної економічної політики та створення ефективних механізмів забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної сфери країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: проблемам впливу глобалізації на сучасний розвиток національних економік, посилення їх взаємозалежності, інтеграційні процеси та міжнародні торговельні відносини присвячено велику кількість досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених [1, 2, 3, 4, 5]. Однак слід зазначити, що питанням забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків країни в сучасних наукових дослідженнях не приділяється достатньої уваги. В зв'язку з цим актуальним науково-практичним завданням є формування сучасного механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної сфери держави.

Метою статті є розробка принципових підходів до формування основних напрямів забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної сфери України в контексті глобального світового розвитку.

Результати дослідження: основним завданням економічної безпеки в цілому та її зовнішньоекономічної складової є виявлення та випереджувальне реагування на загрози, безпосередньо спрямовані проти національних інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення сприятливих умов для розвитку національної економіки шляхом підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках, захисту та реалізації національних економічних інтересів у зовнішньоекономічній сфері. В сучасних умовах зростання глобальної взаємозалежності країн, незважаючи на певну регламентацію економічних взаємовідносин, існує жорстка конкуренція не лише між окремими товаровиробниками, але й між національними економіками.

Світові глобальні економічні процеси мають суперечливі наслідки, серед яких бурхливий розвиток технологій та зростання валового світового продукту, а з другого боку поглиблення розриву між багатими промислово розвиненими державами та найбіднішими країнами, що розвиваються. Такий розрив є характерним і для економіки України, що потребує розробки невідкладних заходів щодо формування і реалізації національної стратегії інноваційного розвитку та випереджаючої модернізації.

Важливою складовою цієї стратегії повинна стати інтелектуалізація і наукове насичення національної економіки. Ефективне використання Україною свого інтелектуального потенціалу та національних конкурентних переваг допоможе їй виходити переможцем у міжнародній конкурентній

боротьбі, сприятиме створенню потужної конкурентоспроможної національної економіки та забезпеченню високого рівня життя своїх громадян [6].

На сьогоднішній день слід відзначити недостатню ефективність державної зовнішньоекономічної політики, що безпосередньо відображається на характері, структурі та обсягах зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Лібералізація цієї сфери, яка проводилась в умовах поглиблення кризових явищ в економіці, не мала системного характеру та не враховувала специфіки національної економіки, що й відобразилося на рівні зовнішньоекономічної безпеки країни.

Розрив налагоджених за радянські часи господарських зв'язків без відповідного виходу та закріплення на зовнішніх ринках, багатовекторність зовнішньої політики, призвели до значного спаду промислового виробництва та втрати Україною багатьох традиційних ринків збуту вітчизняної продукції. Негативні тенденції у зовнішньоекономічній діяльності країни проявились у погіршенні структури товарообміну, неповерненні значної частини валютних коштів від експорту, скороченні фізичних обсягів багатьох видів традиційного українського експорту, вжитті до українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності антидемпінгових санкцій, втраті внутрішнього ринку через різке збільшення імпорту.

Чимало суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності виявились невідповідними до виходу на світові ринки, про що свідчать зокрема факти укладання ними не вигідних контрактів з іноземними партнерами. Держава нерідко залишалась стороннім спостерігачем, замість того, щоб сприяти просуванню вітчизняної продукції на світові ринки та здійснювати належний контроль і регулювання зовнішньоекономічної діяльності [7].

Негативні тенденції у сфері зовнішньоекономічної діяльності тривають і понині. Так, за 2006 рік від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами склало 2 973,7 млн. доларів, погіршавши на 4 265,5 млн. доларів в порівнянні з 2005 роком. За 2005 рік сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами погіршало на 5 549,1 млн. доларів у порівнянні з 2004 роком до 1 369,5 млн. доларів. В цілому, у 2005 році експорт послуг перевищив імпорт на 3 223,8 млн. доларів, а імпорт товарів перевищив експорт на 1 854,3 млн. доларів.

За даними Держкомстату, в 2006 році зовнішньоторговельний оборот склав 94 720,1 млн. доларів, збільшившись у порівнянні з 2005 роком на 15 285,7 млн. доларів, або на 19,2%. Зокрема обсяг торгівлі з країнами СНД склав 37 004 млн. доларів, збільшившись на 5 874,2 млн. доларів, або на 18,9% в порівнянні з 2005 роком.

Велику увагу з точки зору зовнішньоекономічної безпеки слід звернути на торговельні зв'язки України з Росією. Обсяги експорту товарів у цю країну у 2005 р. становили 24%, а імпортні надходження звітні сягнули 48,1%, що перевищує критичний рівень залежності від однієї країни, який становить 25%. Окремо слід відзначити питання енергозалежності України від імпорту російських ресурсів. Ціна на ці стратегічні ресурси є вагомим чинником впливу на загальний рівень рентабельності та конкурентоспроможності промисловості України.

У зв'язку з цим важливим питанням забезпечення економічної безпеки України є поступове зменшення залежності від імпорту російських енергоносіїв шляхом впровадження енергозберігаючих технологій, диверсифікація зовнішніх джерел надходження енергоносіїв, підвищення обсягів видобутку власних енергоресурсів.

Слід зазначити, що при формуванні механізму диверсифікації енергозабезпечення необхідно враховувати інтереси України, як країни - транзитера, використання транзитних коридорів якої є суттєвою статтею поповнення державного бюджету.

При вирішенні питання формування раціональної географічної та товарної структури зовнішньоторговельного обороту необхідно визначити максимально допустимий рівень залежності від імпорту російських товарів і диверсифікувати відповідно до вимог економічної безпеки джерела і шляхи надходження імпортової продукції. Також слід враховувати широке коло зовнішньоекономічних інтересів України, завдяки її унікальному геополітичному та геоекономічному положенню. Це вимагає збалансованої зовнішньої політики, як зі Сходом, так і з Заходом, та обумовлює зовнішньоекономічну орієнтацію на такі різні ринки, як ринки країн СНД, ЄС, Чорноморської зони економічного співробітництва, Близького і Середнього Сходу та ін. Але це й потребує підвищеної уваги до

забезпечення та подальшого підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, за яким на сьогодні Україна за даними Всесвітнього економічного форуму займає 78 місце.

Активізуючи зовнішньоекономічні зв'язки слід враховувати, що процес відкриття національної економіки, який повинен сприяти її інтеграції у світове господарство, при його форсуванні може мати такі негативні наслідки: перетворення України у постачальника сировини і споживача готових імпортованих товарів; погіршення товарної структури експорту та імпорту; втрата деяких важливих ринків збуту вітчизняної продукції, зокрема машинобудування; посилення технологічної та фінансової залежності від розвинених країн тощо. Для запобігання цим негативним явищам процес відкривання національної економіки повинен здійснюватися внаслідок її структурної перебудови, поетапно і зважено, а також відповідати стану конкурентоспроможності національної економіки, інакше під тиском іноземних конкурентів вітчизняні виробники будуть усунені й з внутрішнього ринку. Але при цьому слід враховувати, що ступінь відкритості економіки слід визначати, насамперед, виходячи з національних інтересів, та спираючись на це формувати механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Особливу увагу з точки зору зовнішньоекономічної безпеки слід приділити процесу приєднання України до СОТ, що передбачає лібералізацію зовнішньої торгівлі і гарантує доступ до ринків країн-членів. Діяльність СОТ має неабияке значення для розвитку глобальних економічних зв'язків, а тому важливо провести системний аналіз щодо участі України в цій організації з урахуванням її національних інтересів. Лише чітка позиція України з питань тарифного і нетарифного регулювання дасть можливість у процесі двосторонніх переговорів насамперед з розвиненими країнами домогтись виходу на їх ринки, захистити внутрішній ринок від неякісної продукції та підтримати вітчизняного товаровиробника [8].

Товарна та географічна незбалансованість експорту та імпорту негативно впливає на структурну перебудову та розвиток національної економіки тим самим знижує рівень економічної безпеки, та свідчить про відсутність державної стратегії зовнішньоекономічної діяльності, яка повинна включати:

- розробку та реалізацію Концепції зовнішньоекономічної діяльності України та вдосконалення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

- ефективне використання адміністративного, економічного і валютного інструментаріїв зовнішньоекономічної політики держави;

- визначення індикаторів економічної безпеки у зовнішньоекономічній сфері та здійснення їх моніторингу;

- здійснення превентивних заходів, спрямованих на зменшення деструктивного впливу на національну економіку зовнішніх чинників;

- розробку та реалізацію національних програм підвищення конкурентоспроможності та розвитку експортного потенціалу України, щорічної Державної програми розвитку зовнішньоторгівельної діяльності України;

- залучення іноземних інвестицій з метою спрямування їх насамперед на розвиток промислового виробництва;

- забезпечення надійної охорони митних кордонів, вдосконалення валютного контролю та припинення нелегального вивозу за межі України вітчизняного капіталу;

- створення вільних економічних зон, розвиток міжнародного туризму;

- вдосконалювання методів управління зовнішньоекономічною діяльністю та здійснення її правового захисту з урахуванням світового досвіду;

- стратегічне планування і прогнозування зовнішньоекономічної діяльності;

- здійснення дипломатичної та політичної підтримки зовнішньоекономічної діяльності [9].

Надмірна орієнтація України на іноземні кредити, яка має тенденцію до подальшого зростання, призводить до все більшого затягування України у боргову яму, посилює залежність економічних перетворень від міжнародних фінансових організацій. Так, за даними Національного банку, валовий зовнішній борг України в 2006 році зріс на 37,02% - з \$39 619 млн. до \$54 286 млн., що складає 51,16% від номінального внутрішнього валового продукту країни за 2006 рік (535 860 млн. грн. або \$106 111 млн.).

Лише мобілізація внутрішніх інвестиційних ресурсів може дати можливість здійснювання незалежної економічної політики, яка спрямована на вихід із кризи і перехід до інноваційно-технологічного типу економічного зростання [10].

Складний та суперечливий розвитку сучасної світової та національної економіки надзвичайно актуалізує питання розробки та втілення в життя стратегії забезпечення економічної безпеки України. Нині це завдання є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги з боку владних структур, науковців та громадськості. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку і зростання добробуту громадян.

Також слід відзначити, що в Україні досі немає чітко визначених і законодавчо закріплених національних економічних інтересів, не сформовано їх цілісну систему. Держава як гарант захисту національних економічних інтересів повинна досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності, визначати механізми реалізації. Власне, економічна безпека великою мірою досягається за рахунок створення інститутами влади ефективних механізмів захисту та реалізації національних економічних інтересів, пов'язаних із розвитком соціально орієнтованої національної економіки, забезпеченням соціально-політичної стабільності.

Серед пріоритетних національних економічних інтересів можна виділити такі: створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально орієнтованої, потужної національної економіки; здійснення прогресивних економічних перетворень на базі власної моделі реформ; зростання добробуту громадян; вирішення державою соціальних питань (безробіття, бідність, злочинність, житлове забезпечення). Визначення і законодавче закріплення цих інтересів має першочергове значення, оскільки на їх основі формується стратегія забезпечення економічної безпеки. Створення цілісної системи національних економічних інтересів передбачає формування відповідної нормативної бази та банку даних, моніторинг та моделювання цих інтересів, погодження економічних інтересів особи, суспільства, суб'єктів господарювання, держави.

Необхідність забезпечення економічної безпеки вимагає визначення основних показників економічної безпеки, які характеризують соціально-економічне становище з позицій дотримання національних інтересів. Важливе значення мають порогові значення показників, вихід за межі яких веде до руйнівних тенденцій в економіці та соціальній сфері. На підставі цих показників запроваджується моніторинг соціально-економічного стану, здійснюється моделювання ситуацій та вироблення механізмів попередження негативних явищ.

Важливими показниками економічної безпеки є загальний обсяг ВВП; темпи зростання ВВП; обсяги ВВП на душу населення; індекс диференціації доходів; рівень безробіття; темпи зростання промислового виробництва; сальдо експорту-імпорту; рівень інфляції; коефіцієнт природного приросту населення.

Одним з найважливіших завдань є створення надійної системи забезпечення економічної безпеки в зовнішньоекономічній сфері як складової цілісної системи гарантування економічної безпеки України. Така система повинна будуватися виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки шляхом створення нормативно-правової бази, що регулює відносини у зовнішньоекономічній сфері, визначення основних пріоритетних напрямків, форм та видів зовнішньоекономічної діяльності, формування відповідних органів забезпечення економічної безпеки та вироблення механізмів контролю і нагляду за їх діяльністю. Система забезпечення економічної безпеки складається з органів законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, які діють у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством. Основними функціями зазначеної системи є здійснення моніторингу та ідентифікації загроз економічній безпеці, вживання адекватних заходів щодо їх відвернення чи нейтралізації.

Напевно, що економічна безпека досягається шляхом здійснення єдиної державної політики, узгодженої системою заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Така політика буде ефективною за умов визначення стратегії і тактики забезпечення економічної безпеки. Важливо, щоб така стратегія базувалась на багатоваріантності прогнозів соціально-економічного розвитку України і коригувалась залежно від розвитку подій за тим чи іншим варіантом. Переваги багатоваріант-

ної стратегії полягають у тому, що з'являється можливість вибору різноманітних заходів, а не термінового застосування екстрених і недостатньо розроблених рішень, як це нерідко трапляється на практиці. Необхідно, також, при розробці стратегії враховувати глобальні тенденції розвитку світового господарства та формування постіндустріальної економіки.

Стратегія економічної безпеки України повинна, зокрема, включати:

- основні засади формування та підтримки функціонування системи забезпечення економічної безпеки України;
- характеристику внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці та моніторинг факторів, що підтримують стійкість соціально-економічної системи держави;
- критерії та індикатори економічної безпеки;
- характеристику національних економічних інтересів;
- заходи та механізми державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на національному, регіональному і глобальному рівнях.

ВИСНОВКИ

Таким чином вплив глобалізаційних процесів у світовому господарстві на економіку України та стан її зовнішньоекономічних зв'язків обумовлює необхідність формування дієвого механізму забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної сфери країни. Визначення потенційних загроз реалізації національних інтересів держави та випереджувальне реагування на них з метою їх запобігання або нейтралізації, сприятиме стабільному перспективному зростанню національної економіки, підвищенню рівня її конкурентоспроможності та ефективному інтегруванню у сучасну систему світогосподарських відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальні трансформації і стратегії міжнародної економічної інтеграції // Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус.- К.: КНЕУ, 2001. - 733 с.
2. Грис Т. Мировая экономика: Учебник / Под ред. А.С. Тарасевича. - СПб: Питер, 2002. – 320 с.
3. Перратон Дж., Гелд Д. Глобальні трансформації: політика, економіка, культура. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
4. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою – К.: Основи, 2000. – 199 с.
5. Douglas S., Wind Y. The Myth of Globalization // B. de Witt, R. Meyer (ed.). Strategy. Process, Content, Context. An International Perspective. Minneapolis, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 2002.
6. Ростов Г.Ф. Економіка країн світу. - К.: НВП «Картографія», 1998. – 139 с.
7. Основы внешнеэкономических знаний / Под ред. И.П. Фаминского. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Международные отношения, 1999. – 480 с.
8. Кивалов С.В. Средства осуществления таможенной политики Украины. - Одесса: Астропринт, 2001. – 45с.
9. Дахно І.І., Бовтрук Ю.А. Міжнародна економіка: Навч. посіб.. – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
10. Губський Б.В. Североатлантична інтеграція України. - К.: Логос, 2003. – 328 с.